ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/318214496

Miejscowości turystyczne w dolinie Oporu w Beskidach Wschodnich do roku 1939 / The tourist resorts in the Opir river valley until 1939

Chapter · June 2017

CITATIONS
0

READS
9

4 authors, including:

Łukasz Quirini-Popławski
University of Lodz
33 PUBLICATIONS **8** CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Przemiany przestrzenne uzdrowisk ukraińskichBeskidów Wschodnich w latach 1827–2017. Ujęcie modelowe. View project

All content following this page was uploaded by Łukasz Quirini-Popławski on 05 July 2017.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

Łukasz Quirini-Popławski, Michajło Hamkało, Michajło Rutynskij, Nazar Kudła

Instytut Geografii Miast i Turyzmu, Uniwersytet Łódzki

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki (Ukraina)

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki (Ukraina)

Wyższa Szkoła Zawodowa im. Sz. Szymonowica w Zamościu
Instytut Ekonomiki i Turystyki we Lwowie (Ukraina)

Miejscowości turystyczne w dolinie Oporu w Beskidach Wschodnich do roku 1939

Zarys treści: W artykule dokonano próby rekonstrukcji procesu kształtowania się funkcji turystycznej wyraźnego regionu turystycznego, który tworzy obszar wzdłuż doliny rzeki Opór w Beskidach Wschodnich. Głównym walorem turystycznym tego obszaru był krajobraz, nieznacznie przekształcona przyroda i nieskażone powietrze. Autorzy poszukują odpowiedzi na pytanie o uwarunkowania, cechy i rozkład przestrzenny zagospodarowania oraz ruchu turystycznego w okresie do wybuchu II wojny światowej. Tradycje migracji turystycznych sięgają połowy XIX w. Jednak nadrzędne znaczenie dla ich rozwoju miała budowa linii kolejowej w latach 80. XIX w. Przed wybuchem I wojny światowej ukształtowała się sieć miejscowości turystycznych (m.in. Hrebenów, Skole, Tuchla), w tym stacje sportów zimowych (m.in. Sławsko). Dwudziestolecie międzywojenne było okresem wzrostu frekwencji przyjezdnych, których liczbę w drugiej połowie lat 30. XX w. szacowano na ponad 20 tys. rocznie. Bazę noclegową o pojemności około 7,5–8 tys. miejsc tworzyły pokoje w domach ludności miejscowej.

Słowa kluczowe: Beskidy Wschodnie, dolina Oporu, formy turystyki, infrastruktura turystyczna, ruch turystyczny.

Wstęp

Obszary górskie są współcześnie jednym z najważniejszych regionów turystycznych Europy. Znaczący wzrost zainteresowania penetracją turystyczną w górach notujemy na tym kontynencie w pierwszych dekadach XIX w. Wówczas w Alpach tworzyły się stacje

klimatyczne odwiedzane regularnie głównie w sezonie letnim. Proces zagospodarowania przybrał na sile od połowy XIX w., wraz z pojawieniem się kolei i organizacji turystycznych (Cormack 2001; Kurek 2004; MacFarlane 2005; Kowalczyk 2009, 2010; Lorenzetti, Delmenico 2017). W dziejach polskiej turystyki górskiej najstarszym regionem zorganizowanego ruchu turystycznego są Tatry, a następnie Czarnohora, którego początki rozwoju przypadały na lata 70. XIX w. Kilkanaście lat krótszą historię zagospodarowania turystycznego ma dolina Oporu, stąd możemy mówić o historycznie ukształtowanym regionie turystycznym (Warszyńska 1985; Quirini-Popławski 2006; Faracik i in. 2009; Kurek 2011).

Tak nakreślony region turystyczny doliny Oporu wyróżnia się bogactwem zasobów przyrodniczych, zwłaszcza krajobrazowych (ukształtowanie powierzchni, rzeźba terenu). Sama rzeka Opór, a szczególnie jej odcinki przełomowe oraz duże kompleksy leśne stanową także istotny walor turystyczny. Omawiany obszar charakteryzuje się ponadto wyjątkową kulturą bojkowską z licznymi przykładami budownictwa drewnianego (Bogatyński 1928; Reinfuss 1939; Quirini-Popławski 2011). Walory te stały się podstawą rozwoju funkcji turystycznej, a sam teren dysponuje długą historią turystycznego poznania, która jest słabo rozpoznana w literaturze naukowej polskiej czy ukraińskiej. Przesłanka ta stanowiła dla autorów główne uzasadnienie wyboru obszaru badawczego.

Głównym celem opracowania jest przedstawienie rozwoju zagospodarowania i ruchu turystycznego historycznie ukształtowanego regionu turystycznego, który tworzy obszar wzdłuż doliny rzeki Opór, od jego źródeł do miejsca połączenia z rzeką Stryj w rejonie miejscowości Synowódzko Wyżne w Beskidach Wschodnich. Chronologiczne ramy opracowania obejmują okres od drugiej połowy XIX w. do wybuchu II wojny światowej. Pod względem geograficznym teren położony jest w Bieszczadach Wschodnich należących do Beskidów Wschodnich, zaś administracyjnie w ówczesnym powiecie styjskim i skolskim (w okresie monarchii austro-węgierskiej) i stryjskim[1](w okresie II Rzeczpospolitej). Współcześnie obszar badań leży w granicach rejonu skolskiego obwodu lwowskiego niepodległego państwa ukraińskiego.

Okres do I wojny światowej[2]

Za „pionierów" turystycznego poznania doliny Oporu możemy wskazać Baltazara Hacqueta (pobyt w Skolem w 1791 r.), Stanisława Staszica, Ludwika Zejsznera i Wincentego Pola (prace badawcze w latach 40. XIX w.) (Kaszowski 2003; Górka 2006; Harasimiuk 2006). Można tu wymienić także podróże Iwana Franki z lat 70. i 80. XIX w. (Федорченко, Дьорова 2002). Na drugą połowę XIX w. przypadają również początki turystyki poznawczej, przyrodniczej i kwalifikowanej na omawianym obszarze. Wówczas pewną popularnością charakteryzowało się Skole z zagospodarowanym przysiółkiem Demnia, ponadto

[1] Powiat Skole po likwidacji w roku 1930 został włączony do powiatu Stryj.

[2] W niniejszym opracowaniu miejscowości omawiane są w kolejności od najwyżej położonych, tj. od źródeł do ujścia Oporu.

Synowódzko Wyżne i Tuchla, a główną atrakcją były kąpiele rzeczne. Nadto w Korostowie (Huta Korostowska) działał zakład leczący żętycą (14 pokoi), który był odwiedzany od połowy czerwca do połowy sierpnia przeważnie przez Żydów z Podola i Wołynia (*Krajowe…* 1881).

Niezwykle istotne znaczenie dla rozkwitu funkcji turystycznej badanego obszaru miała budowa linii kolejowych początkowo na trasie: Chyrów – Drohobycz – Stryj (rok 1872), a następnie: Stryj – Skole (1885) oraz Skole – Ławoczne na Węgry (1887)[3] (Wierzbicki 1907; Konstankiewicz 1998). Równocześnie w latach 80. XIX w. miała miejsce intensywna budowa wąskotorowych linii kolejowych na potrzeby gospodarki leśnej, które z czasem były wykorzystywane również przez turystów. Wraz z budową linii kolejowej wzdłuż doliny Oporu penetracja turystyczna objęła nie tylko miejscowości, lecz także okoliczne obszary górskie, przede wszystkim łatwiej dostępne i widokowe szczyty Paraszki nad Skolem, Zełemina nad Hrebenowem, Trościana i Kazanowca nad Sławskiem. Poza ruchem kuracyjnym od połowy lat 80. XIX w. rozwijał się ruch o charakterze wypoczynkowym, poznawczym i krajoznawczym, później także turystyka kwalifikowana, w głównej mierze piesza górska i narciarska. Odcinki przełomowe rzeki Opór stanowiły przedmiot zainteresowania amatorów wodnej formy turystyki, zwłaszcza kajakarstwa. Pierwsze zagospodarowane szlaki kajakowe powstały w połowie lat 20. XX w.

Systematyka miejscowości turystycznych w okresie „galicyjskim" jest dość niejednoznaczna[4]. W niniejszym opracowaniu zastosowany został podział Krajowego Związku Zdrojowisk i Uzdrowisk za Lewickim i in. (1912). W dolinie Oporu możemy zatem wydzielić:

– miejscowości odznaczające się odpowiednim stopniem zagospodarowania turystycznego – górskie stacje turystyczne i stacje sportów zimowych (Ławoczne, Różanka, Sławsko),
– miejscowości wypoczynkowe – letniska, zwane „latowiskami" (Dębina, Hrebenów, Skole, Synowódzko Wyżne, Tuchla, Zełemianka).

Pierwsze lata XX w. to okres formowania się sportów zimowych na terenie całych Beskidów Wschodnich[5]. Dzięki dogodnemu ukształtowaniu terenu i małemu zalesieniu okolicznych szczytów, a także działalności Akademickiego Klubu Turystycznego we Lwowie i Karpackiego Towarzystwa Narciarzy (KTN) wieś Sławsko można uznać za kolebkę narciarstwa i saneczkarstwa nie tylko w dolinie Oporu, ale i (wraz z Worochtą) w Beskidach Wschodnich (Kordys 1923). W 1912 r. otwarto tu schronisko KTN dysponujące

[3] Watro dodać, iż przedmiotem zainteresowania turystycznego były wiadukty kolejowe w dolinie Oporu, np. we wsi Oporzec.

[4] Miejscowości turystyczne funkcjonowały w oparciu o zapisy *Ustawy z 4 listopada 1891 r. urządzającej stosunki zdrojowisk i uzdrowisk w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim*, która jednak ich nie klasyfikowała.

[5] Rozwój stacji sportów zimowych na obszarze Beskidów Wschodnich jest przedmiotem równoległych studiów i badań autorów, stąd tematyka ta w niniejszym opracowaniu jest jedynie wzmiankowana.

44 miejscami noclegowymi (spalone w 1915 r.). Trafność tego przedsięwzięcia została potwierdzona przez turystów już podczas pierwszego sezonu zimowego (1912/1913), kiedy skorzystało z niego 919 osób z Drohobycza, Lwowa, Przemyśla, Sambora i Stryja. Jeszcze przed wybuchem I wojny światowej urządzono liczne tereny zjazdowe i skocznię narciarską. Były one miejscem organizacji wielu kursów i zawodów, także o zasięgu międzynarodowym.

Ze względu na dogodne warunki dla narciarstwa popularnością odznaczały się w sezonie zimowym również sąsiednie, wyżej położone wsie. Ławoczne dysponowało jedynie kilkoma pokojami i restauracją w budynku dworca kolejowego. Z kolei leżąca nieznacznie na wschód Różanka posiadała piętrową willę o 8 pokojach, które przyjmowały gości (średnio 80 osób/rok) jedynie latem. Można więc zakładać, iż w sezonie zimowym turyści korzystali z infrastruktury pobliskiego Sławska (Lewicki i in. 1912; *Nasze…* 1913; Klemensiewicz 1937; Pręgowski 1992, 1994).

Miejscowości położone nieco niżej wzdłuż doliny Oporu – Tuchla, Hrebenów i Zełemianka – wyposażone były w pierwszej dekadzie XX w. w podstawową bazę dla obsługi turystów. Cieszyły się one łączną popularnością 700 osób, głównie w sezonie letnim. W Tuchli znajdował się obszerny obiekt kolonii lwowskiej dyrekcji kolei państwowych dla 100 dzieci, składający się z budynku głównego i kilku mniejszych. W dodatku wystawiono kilka willi dla letników. Ruch turystyczny (około 300 osób latem) w Hrebenowie kierował się zasadniczo do sanatorium Glińskiego, pensjonatu „Stachowa Wola" i 5 wilii (łącznie o 24 pokojach). Z drugiej strony wczasowicze wynajmowali izby w mieszkaniach ludności miejscowej. Niezależnie od tego stałą frekwencję zapewniali latem koloniści z Lwowa. Zełemianka[6], będąca przysiółkiem Hrebenowa, jest ciekawym przykładem intencjonalnego zagospodarowania na potrzeby turystyczne specjalnie wydzielonego obszaru. Na powierzchni niemal 8 hektarów zbudowano 7 drewnianych willi (m.in. „Kiczera", „Kindrat") o łącznej pojemności 56 pokoi. Oprócz tego urządzono park z altanami, kręgielnie, kort tenisowy, scenę teatralną (Lewicki i in. 1912).

W bocznej dolinie potoku Orawa, około 5 kilometrów na zachód od głównego koryta Oporu, w Korostowie (zakład Huta Korostów/Korostowska) już w latach 70. XIX w. sezonowo działały niewielkie łazienki solankowe. Bazę noclegową tworzyła zaledwie piętrowa willa o 14 izbach mieszkalnych. W tym czasie frekwencja z pewnością nie przekraczała 30 osób rocznie rekrutujących się z niedalekiego miasta Stryj (*Statistik…* 1883). W kolejnych latach wybudowano w Korostowie wille Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego z Lwowa, a także urządzono kolonie wakacyjne dla dzieci ze Lwowa. Przyczyniło się to do zwiększenia ruchu turystycznego do poziomu 100 osób rocznie (Lewicki i in. 1912).

Podstawowym walorem powiatowego miasta Skole było położenie w śródgórskiej kotlinie, w dolinie rzecznej wśród lasów i widokowych wzniesień. Z uwagi na pełnioną funkcję administracyjną, handlową, usługową, rolnictwa i leśnictwa, należy przypuszczać, iż część

[6] W 1906 r. przeprowadzono badania źródeł wody mineralnej, jednak do wybuchu I wojny światowej nie były one eksploatowane.

bazy była oferowana turystom. Mimo że popularność miasta zmniejszyła się po oddaniu do użytku linii kolejowej wzdłuż doliny Prutu w 1895 r., to w tym okresie Skole charakteryzowało się najlepszym zagospodarowaniem w dolinie Oporu. Funkcjonował pensjonat, szereg willi i domów na wynajem (w sumie około 100 łóżek), ponadto 5 restauracji. Taki stan rzeczy owocował frekwencją około 1 000 osób w sezonie letnim (przeważnie Żydów). Jeszcze przed I wojną światową podstawową infrastrukturę dla letników posiadały dwie wsie położone w bezpośrednim sąsiedztwie Skolego. Była to wieś Dębina, gdzie żydowska rodzina Gartenbergów (przedsiębiorców z Borysławia) zbudowała 4-piętrowe domy dla letników (16 pokoi), a w roku 1910 otwarto nieduże sanatorium dla dzieci z „problemami płucnymi' (*Społeczne…* 1931; Lewicki i in. 1912). Ponadto Świętosław (Światosław) będący przysiółkiem Skolego cieszył się niewielką frekwencją 20–30 osób w sezonie letnim, którzy nocowali w kilku willach lub pokojach najmowanych w domach stałych mieszkańców (Lewicki i in. 1912).

Położone u ujścia Oporu do Stryja Synowódzko Wyżne było nie tylko dogodnym miejscem kąpieli rzecznych, ale i dobrym punktem dojścia do znanych grup skał w Uryczu i Bubniszczach. Bazę noclegową tworzyła willa państwowa o 9 pokojach i skromne izby najmowane w domach ludności miejscowej. Popularność w sezonie letnim kształtowała się na poziomie 100 przyjezdnych (Lewicki i in. 1912).

Generalnie przed I wojną światową region turystyczny doliny Oporu skupiał około 1/5 miejscowości turystycznych, głównie letnisk, funkcjonujących w galicyjskiej części Beskidów Wschodnich. Wyróżnikiem były 3 stacje sportów zimowych. Inne regiony, jak dolina Popradu, Prutu, Szczawnica, Truskawiec i Morszyn, zyskały swoje znaczenie w szczególności w oparciu o zasoby źródeł mineralnych. Na przełomie pierwszej i drugiej dekady XX w. ruch turystyczny za Lewickim i in. (1912) możemy szacować na poziomie 2,5 tys. osób rocznie, zaś pojemność bazy noclegowej – 500–600 łóżek. Frekwencja we wszystkich 212 miejscowościach turystycznych na terenie ówczesnej Galicji w roku 1911 przekroczyła 100 tys. osób (tab. 1).

Tab. 1. Ruch i zagospodarowanie turystyczne w 1911 r. w miejscowości w dolinie Oporu w porównaniu z wybranymi obszarami

Obszar	Frekwencja [tys. osób]	Liczba turystycznych miejsc noclegowych [tys.]
Dolina Oporu	2,5	0,6
Beskidy Wschodnie	25,1	6,8
Galicja	107,0	33,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Lewicki i in. (1912).

Okres dwudziestolecia międzywojennego

W okresie międzywojennym podział miejscowości turystycznych został ustalony w *Ustawie o uzdrowiskach* z 23 marca 1922 r. (uzupełnionej o zapisy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczpospolitej z 1928 r.). Zgodnie z tym dokumentem termin uzdrowisko obejmował zarówno zdrojowiska (miejscowości posiadające wody mineralne, w dolinie), stacje klimatyczne, w których czynnikiem leczniczym jest klimat (np. Hrebenów, Skole, Sławsko, Tuchla), jak i kąpieliska (z leczniczymi właściwościami morza, rzeki, jeziora). Poza powyższymi terminami w ustawie wymieniono: letniska[7] (Różanka) i zimowiska (stacje sportów zimowych, Sławsko), które jednak nie były zdefiniowane (*Ustawa…* 1922; Leszczycki 1938; Leszczycki 1939a). Do wybuchu II wojny światowej na długości blisko 40 km ukształtowało się w dolinie Oporu 10 miejscowości turystycznych, w dużej mierze letnisk (tab. 2, ryc. 1).

Tab. 2. Miejscowości turystyczne w dolinie Oporu w roku 1938. Typologia według *Ustawy o uzdrowiskach* z 23 marca 1922 r.

Nazwa miejscowości	Wysokość [m n.p.m.]	Typ miejscowości	Frekwencja [osób, 1938 r.]	Szacunkowa liczba miejsc noclegowych [tys.]
Ławoczne	648	4, 2	223	0,1*
Sławsko	600	4, 3	6 199	1,0
Różanka	630	2	200*	0,1*
Tuchla	550	1, 3	4 582	1,3
Załamianka	540	3	1 752	0,4
Hrebenów	500	1, 3	3 838	2,5
Korostów	505	2	100*	0,1*
Skole	440	1, 2	3 137	1,0
Dębina	400	1	100*	0,2*
Synowódzko Wyżne	395	2	988	0,4*

1 – stacja klimatyczna; 2 – letnisko; 3 – letnisko z prawem poboru taksy; 4 – zimowisko (stacja sportów zimowych);

* – dane przybliżone

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rokicki (1932); Ciężkowski (1939); Leszczycki (1938, 1939a, 1939b, 1939c).

[7] Dwudziestolecie stanowi okres gwałtownego rozwoju letnisk, tj. miejscowości o walorach krajobrazowych, klimatycznych. Skupiały one uczestników turystyki wypoczynkowej i poznawczej, a także kwalifikowanej. Na atrakcyjność letnisk składały się z jednej strony takie czynniki jak: walory krajobrazowe, bliskość rzeki, czyste powietrze, z drugiej strony wyposażenie w elementy bazy noclegowej, gastronomicznej i towarzyszącej.

W latach 20. i 30. XX w. zasadniczą rolę w przewozach odgrywały połączenia kolejowe. Do głównych karpackich szlaków turystycznych należy zaliczyć linię Lwów-Stryj-Skole-Ławoczne. Ważniejsze stacje na tym odcinku (Hrebenów, Sławsko, Skole) dysponowały bezpośrednimi połączeniami z większymi miastami wojewódzkimi ówczesnej Polski, a także z Czechosłowacją. Dla obsługi masowego ruchu turystycznego w 1932 r. zostały wprowadzone tzw. turystyczne pociągi popularne, które kursowały na atrakcyjnych i uczęszczanych kierunkach (np. Lwów-Sławsko, Lwów-Skole). Oferowały one przejazd ze znacznymi zniżkami zarówno w sezonie letnim, jak i zimowym. Wzorem linii Kraków-Zakopane uruchomiono w połowie lat 30. na relacji Lwów-Stryj-Ławoczne szybkie pociągi o napędzie motorowym (słynne lux-torpedy). Równocześnie pewne znaczenie dla turystyki górskiej miały pasażerskie przewozy kolejami wąskotorowymi (m.in. Skole-Koziowa z odgałęzieniem do Butywli o długości 35 km) (*Dziesięciolecie…* 1928; *Stałe…* 1935). Wraz z rozwojem sieci dróg kołowych stopniowo wzrastała rola indywidualnej komunikacji samochodowej. Atrakcyjna krajobrazowo droga biegnąca wzdłuż doliny Oporu nadawała się do uprawiania turystyki samochodowej i motocyklowej (Kałczyński 1936).

Ryc. 1 Miejscowości turystyczne w dolinie Oporu pod koniec lat 30. XX w.
Źródło: opracowanie własne.

Główną organizacją turystyczną na omawianym terenie było Polskie Towarzystwo Tatrzańskie i jego oddziały w Skolem, Drohobyczu i Stryju. Turystyką zimową zajmowało się Karpackie Towarzystwo Narciarzy we Lwowie i Polski Związek Narciarski, później Liga Popierania Turystyki i Towarzystwo Krzewienia Narciarstwa. Wzrost gospodarczego znaczenia turystyki stał się bodźcem dla władz samorządowych (gminnych, powiatowych i wojewódzkich) do utworzenia, przede wszystkim celem koordynacji i promocji, Międzykomunalnego Związku dla popierania spraw letniskowych i turystycznych „Karpaty Wschodnie" w Stanisławowie (*Letniska…* 1937).

Dolina Oporu stanowiła również obszar zainteresowania turystycznego ludności ukraińskiej (rusińskiej). Największą organizacją turystyczną na tym terenie było Ukraińskie Towarzystwo Krajoznawczo-Turystyczne „Płaj" (zał. 1924 r.). Na badanym obszarze szczególnie aktywny był oddział „Płaj" w Stryju, który organizował wycieczki piesze i zmotoryzowane cieszące się frekwencją 10–20 osób każda. Coraz liczniejsze ukraińskie środowisko miłośników sportów zimowych skupione było od 1924 r. w Karpackim Klubie

Narciarskim we Lwowie. W drugiej połowie lat 30. klub założył szereg niewielkich oddziałów w Bieszczadach Wschodnich, które organizowały liczne kursy i zawody sportowe (Козицький 1997; Федорченко, Дьорова 2002; Zaborniak 2006; Зінченко 2002).

Najwyżej położoną miejscowością turystyczną w dolinie Oporu było Ławoczne, które dzięki sąsiedztwu dogodnych terenów narciarskich przyciągało turystów jako stacja sportów zimowych. Pierwsze obiekty noclegowe zorganizowane celowo dla przyjęcia gości powstały dopiero w latach 30. (m.in. stacja noclegowa PTT i Kolejowego Przysposobienia Wojskowego w budynku dworca kolejowego), wcześniej to miejscowa ludność udostępniała pokoje w swoich domach. Podobnie jak w innych miejscowościach organizowano tu także letnie obozy i kolonie. Stosunkowo niewielki ruch turystyczny (na poziomie 200–400 osób) koncentrował się w dwóch miesiącach wakacyjnych i w okresie od grudnia do lutego (*Polski…* 1934; Ciężkowski 1939).

W okresie międzywojennym Sławsko uformowało się jako znaczące w skali Karpat Polskich centrum narciarstwa. Już w 1920 r., w trakcie toczących się jeszcze walk z Rosjanami, zorganizowano tu pierwsze wojskowe kursy narciarskie. W kolejnych latach odbywały się imprezy sportowe, często o ogólnopolskim zasięgu, m.in. zawody w kombinacji alpejskiej, konkursy skoków, biegi narciarskie i zjazdowe. W sezonie zimowym działała także szkoła narciarska Polskiego Związku Narciarskiego oraz Zimowe Górskie Pogotowie Towarzystwa Krzewienia Narciarstwa (Klemensiewicz 1938). Walorem Sławska był „saniowy" wyciąg narciarski, pierwszy i jedyny w ówczesnej Polsce, który latem funkcjonował jako szynowa kolejka górska. Był to ważny impuls dla dalszego postępu miejscowości zarówno jako stacji sportów zimowych, jak i letniska. Sławsko posiadało przyzwoicie rozwiniętą bazę noclegową. Największą inwestycją był trzykondygnacyjny hotel turystyczny Ligii Popierania Turystyki dla 200 osób (fot. 1). Ze znaczniejszych obiektów godzi się wymienić schronisko Karpackiego Towarzystwa Narciarzy, pensjonaty „Trościan" i „Przystań". Dodatkowo – wspomniany już wcześniej – ukraiński Karpacki Klub Narciarski we Lwowie urządził do 1934 r. całoroczne, kilkupokojowe schronisko. Pod koniec lat 30. ogólną pojemność bazy noclegowej można szacować na poziomie 1 000 łóżek. Na pozostałą infrastrukturę składały się: 4 restauracje, skocznia, tor saneczkowy, lodowisko, boiska sportowe, kort tenisowy. W drugiej połowie lat 30. Sławsko dysponowało bezpośrednim połączeniem kolejowym z Warszawą, Łodzią, Gdynią, Poznaniem, Wilnem, Krakowem czy Lwowem, jak również było jednym z 4 przystanków specjalnego pociągu narciarskiego Ligii Popierania Turystyki, który przez dwa dni umożliwiał turystom korzystanie z terenów narciarskich Bieszczad Wschodnich. Sezon letni trwał od połowy maja do połowy września, zaś zimowy od 1 grudnia do końca marca. Frekwencja turystów pod koniec lat 30. osiągnęła pokaźne rozmiary (ponad 6 tys. w 1938 r.), porównywalne z Zaleszczykami, Ustroniem czy Muszyną (*Polski…* 1934; Przywieczerski 1936; *Letniska…* 1937; Piotrowski 1937; Ciężkowski 1939).

Nieco na wschód od doliny Oporu, wzdłuż potoku Różanka położona była wieś o tej samej nazwie. Zlokalizowano tam kilka willi dla letników, z czego spora część należała do ludności ukraińskiej. Niewielki, szacowany na 200 osób/rok, ruch turystyczny w dużym stopniu generowały uczestniczki żeńskich obozowisk harcerskich ze Lwowa i obozów dla młodzieży ukraińskiego towarzystwa „Nauczycielska Wspólnota"

z Tarnopola (Пеленський 1933; Zawadzka 1999).

Wieś Tuchla, stacja klimatyczna i letnisko, cieszyła się zainteresowaniem przede wszystkim z uwagi na bardzo dobre nasłonecznienie i krajobrazowe położenie nad Oporem. Nieznaczna baza noclegowa składała się z kilku pensjonatów i willi. Do tego większość z 80 mieszkań w domach ludności miejscowej wyposażona była w kuchnie. Podobnie jak przed I wojną światową najznaczniejszym obiektem była kolonia kolejowa (głównie dla dzieci pracowników kolejowych ze Lwowa i Drohobycza) i przebudowany na 3 piętrowy pensjonat „Dora". Dzięki wielu atrakcyjnym terenom narciarskim pod koniec lat 30. w Tuchli rozwinęła się funkcja sportów zimowych. Otwarto drewnianą skocznię narciarską oraz uruchomiono schronisko Lwowskiego Klubu Sportowego Pogoń (50 miejsc nocleg.). Ruch turystyczny kształtujący się w latach 20. na poziomie 600–800 osób wielce się ożywił w kolejnej dekadzie, kiedy niejednokrotnie przekroczył 8 tys. osób (8 195 w 1935 r.; 8 217 w 1937 r.). Stawiało to Tuchlę na równi z takimi miejscowościami jak Busko, Inowrocław, Morsztyn czy Zaleszczyki (*Zdrojowiska…* 1927; Rokicki 1932; Leszczycki 1939b).

Fot. 1 Sławsko. Hotel turystyczny Ligii Popierania Turystyki, 1937 r., (fot. Henryk Poddębski)
Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie.

Największym walorem Zełemianki były złoża leczniczych wód bromowo-jodowych, które jednakże nie były wykorzystywane na dużą skalę. Początkowo eksploatowano je w ograniczonym zakresie w prywatnym zakładzie kąpielowym dra Józefa Matkowskiego (8 kabin z wannami). Dzięki prawu pobierania taksy uzyskano środki na wykonanie nowych łazienek i dużego pensjonatu zakładowego (70 pokoi w 5 budynkach). W drugiej połowie lat 30. w sezonie letnim wydawano około 150 kąpieli dziennie. Niemniej jednak pozostała baza turystyczna była umiarkowana, m.in.: pensjonaty („Zełemianka" i „Szmaterówka"), 4 wille (60 pokoi) i kilkanaście pokoi w domach miejscowej ludności. W latach 20. roczna frekwencja (od połowy maja do końca września) nie przekraczała 200–300 osób, dekadę później nieraz osiągała 2 tys., do czego przyczyniły się uczestniczki letnich obozów harcerskich, żeńskich hufców szkolnych i robotniczych obozów Ubezpieczalni Społecznej ze Stryja (około 400–500 osób rocznie) (Rokicki 1925/1926,1932; *Zdrojowiska…* 1927; *W góry* 1933; *Polski…* 1934; *Letniska…* 1937; Leszczycki 1939b).

Hrebenów przyciągał turystów jako stacja klimatyczna i letnisko górskie (początkowo prywatne). Walory klimatyczne, śródgórskie położenie nad Oporem i dobra dostępność komunikacyjna stanowiły pierwszorzędne walory tej miejscowości, która od połowy lat 30. była dobrze zagospodarowana na potrzeby turystyki wypoczynkowej. Ruch budowlany nasilił się bardzo po 1923 r., kiedy to znacznych rozmiarów pożar „uwolnił" tereny pod wzniesienie murowanych, większych budowli noclegowych. Drugim bodźcem było ustanowienie komisji klimatycznej i możliwość poboru taksy. Największym obiektem w tej

Fot. 2. Hrebenów. Pocztowy Dom Zdrowia, 1930 r.
Źródło: Biblioteka Narodowa w Warszawie.

miejscowości był Pocztowy Dom Zdrowia (powstał w 1927 r.) Towarzystwa Czynnej Pomocy Pracowników Pocztowych, Telegrafu i Telefonu Rzeczpospolitej Polskiej we Lwowie. Obejmował na obszarze blisko 5 hektarów: dwa budynki noclegowe (36 pokoi), szereg boisk rekreacyjnych, kaplicę i oświetlony park (fot. 2). Wśród innych dużych obiektów dla turystów należy wymienić: 3 hotele żydowskie, Dom Wypoczynkowy „Kalina" im. Teofila Kotowskiego, willę Lwowskiego Związku Urzędników Gminy, pensjonat „Trojanda" (18 pokoi), „Helenówka" (25 pokoi), „Maria" (25 pokoi) czy przebudowany „Stachowa Wola" (2 obiekty dla 106 osób). Szereg budynków było nowocześnie wyposażonych (wodociąg, kanalizacja, telefon, elektryczność) i przystosowanych do warunków zimowych. Z istniejących w przybliżeniu 2,5 tys. miejsc noclegowych około połowa dostępna była w mieszkaniach ludności miejscowej. W latach 20. roczny napływ turystów możemy szacować w granicach 1,5–2 tys. osób. Wraz z poprawą bazy notowano dwukrotnie większą frekwencję. Podobnie jak w Skolem, za znaczący odsetek przyjezdnych odpowiadali uczestnicy kolonii letnich dla dzieci i młodzieży (*Zdrojowiska…*1925; *Zdrojowiska…* 1927; Piotrowski 1931; Rokicki 1932; *W góry...* 1933; Leszczycki 1939b).

Korostów z przysiółkiem „Uroczysko" możemy od 1933 r. zaliczyć do urządzonych wsi letniskowych, gdzie funkcjonowało m.in. sanatorium przeciwgruźlicze oraz nowocześnie zagospodarowane dwie wille „Zaświecie" Runy i Jerzego Reitmanów ze słynną różaną plantacją (*Przegląd…* 1935; Klemensiewicz 1938; Кушнир 1940).

Powiatowe miasto Skole dysponowało najbogatszą w dolinie Oporu infrastrukturą, na którą składało się kilkadziesiąt obiektów noclegowych i gastronomicznych, w tym 3 żydowskie hotele. Znaczny przyrost *sticte* turystycznej bazy notuje się w drugiej połowie lat 30., kiedy przyjęto plan regulacji zabudowy miasta. Wzniesiono wówczas m.in. całoroczny pensjonat „Skolanka", „Słoneczny Gród" i „Helena". Z innych elementów zagospodarowania trzeba wymienić korty tenisowe, publicznie czytelnie, wypożyczalnię łódek i komercyjne łowisko. Ponadto nad Oporem urządzono piaszczystą plażę i park z oświetleniem elektrycznym (Klemensiewicz 1938). W latach 20. miasteczko cieszyło się średnią frekwencją około 1–1,5 tys. letników rocznie, którzy przyjeżdżali od połowy maja do końca sierpnia. W drugiej połowie lat 30. popularność Skolego zwiększyła się wyraźnie (2 066 w 1934 r., 3 137 w 1938 r.), które było bardzo chętnie odwiedzane przez Żydów (średnio 70% przyjezdnych). Dodatkowo w okresie letnim nawet 800–900 uczestników obozów i kolonii wypoczywało w bezpośrednim sąsiedztwie miasteczka (*Zdrojowiska…* 1927; Rokicki 1932; *Skole* 1934; Ciężkowski 1939).

Niewielka wieś Dębina pod Soklem stała się ponownie w latach 30. letniskiem wyposażonym w podstawową infrastrukturę noclegową. Na wyróżnienie zasługują dwa sanatoria

dla dzieci: żydowskie (kilka obiektów) oraz pulmonologiczne dla sierot, prowadzone przez komitet pomocy „Dębina" we Lwowie (dla 30 osób). Ponadto usytuowanych było tu szereg, głównie żydowskich, domów letniskowych, znanych jako miejsca spotkań lwowskich artystów i intelektualistów[8] (*Społeczne…* 1931; Klemensiewicz 1938).

Duża wieś Synowódzko Wyżne rozwijała się jako łatwo dostępne letnisko (ponad 2 godziny bezpośrednim połączeniem kolejowym ze Lwowa). Infrastruktura noclegowa składała się z kilku willi dla letników, 2 pensjonatów (po 12 pokoi) i kilkudziesięciu pokoi w mieszkaniach ludności miejscowej. Wieś dysponowała stale rosnącą frekwencją na poziomie 500 osób rocznie w 1925 r., 800 – 1928 r., 1 000 – 1935 r. Warto zauważyć, iż w drugiej połowie lat 30. organizowano tu także obozy i kolonie (średnio dla 200–400 uczestników) (Rokicki 1932; Ciężkowski 1939).

Dla porządku powinno się odnotować, iż pojedyncze obiekty noclegowe znajdowały się nadto: (1) powyżej den dolin: pod Trościanem (schronisko Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego), na Kazanowcu (schronisko Lwowskiego Klubu Sportowego „Czarni" we Lwowie), na Ilzie (prywatne schronisko narciarskie); (2) przy najwyżej położonych przystankach kolejowych: w Beskidzie (wojskowy dom turystyczny przy wejściu do kolejowego tunelu granicznego); (3) w budynkach leśniczówek (we wsi Oporzec) (Klemensiewicz 1938).

Wnioski

Rozwój funkcji turystycznej w dwudziestoleciu międzywojennym przyczynił się do budowy wielu elementów infrastruktury komunikacyjnej i technicznej w szeregu miejscowości wzdłuż doliny Oporu (tab. 3). Szczególne nasilenie inwestycyjne nastąpiło w drugiej połowie lat 20. w ramach dostosowania się uzdrowisk do przepisów sanitarnych oraz pod koniec lat 30. za sprawą opracowanych planów regulacyjnych i wzrastającej frekwencji. Równocześnie wiele mniejszych wsi i przysiółków nadal dysponowało prymitywnym poziomem wyposażenia (nieutwardzone ciągi jezdne, oświetlenie naftowe, brak wodociągów).

Analiza liczby i rozkładu przestrzennego miejscowości turystycznych w dolinie Oporu w 1938 r., w odniesieniu do stanu z połowy lat 20., wskazuje na nieznaczne zmiany ilościowe. Przez ten czas ukształtowało się 10 miejscowości, wcześniej istniało ich 7[9]. Okres ten charakteryzuje się widocznymi zmianami w poziomie infrastruktury. Studia autorów pozwoliły na identyfikację i potwierdzenie w przybliżeniu 7,5–8 tys. turystycznych miejsc noclegowych. Jednakże badania Leszczyckiego (1939b) wskazują na dwukrotnie większą liczbę. Plasowałoby to rozważany obszar poniżej regionu Beskidu Śląskiego, na równi z Pieninami (łącznie z Szczawnicą i Krościenkiem), a powyżej okolic Bielska i Bystrej czy Iwonicza i Rymanowa. Warto dodać, iż największy ruch inwestycyjny w dolinie Oporu przypadł na lata 30. XX w. i należy przypuszczać, że w istotnej mierze miał charakter

[8] Więcej na ten temat pisze Nicieja 2013.

[9] Godne podkreślenia, że 10 miejscowości turystycznych funkcjonowało już w pierwszej w dekadzie XX w.

Tab. 3. Wyposażenie w infrastrukturę techniczną wybranych miejscowości w dolinie Oporu w 1938 r. (w kolejności od najwyżej położonych, od źródeł do ujścia Oporu)

Miejscowość	Element infrastruktury technicznej					
	kanalizacja	wodociągi	elektryczność	telefon	kolej	droga jezdna
Hrebenów	-*	-*	+/-	+/-	+	+/-
Skole	+/-	+/-	+	+	+	+
Sławsko	+/-	+/-	+/-	+/-	+	+/-
Tuchla	+/-	+/-	+/-	+/-	+	+

\+ miejscowość z powszechnym dostępem do danego elementu infrastruktury

+/– miejscowość z częściowym dostępem do danego elementu infrastruktury (lub element w budowie)

– brak dostępu do danego elementu infrastruktury

* – pojedyncze obiekty posiadały dostęp do danego elementu infrastruktury

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rokicki (1925/1926, 1932), *Zdrojowiska...* (1927).

planowy. Wówczas sporządzono schematy urbanistyczne i plany rozbudowy miejscowości letniskowych w dolinie Oporu (od Synowódzka Wyżnego do granicy państwa)[10] (Niemierko 1939; Novak, Odlanicki-Poczobutt 1939; Jackowski 2009).

W latach 30. popularność miejscowości w dolinie Oporu dynamicznie wzrastała. W 1931 r. odnotowano około 7 tys. turystów, a w ostatnim rejestrowanym 1938 r., znacznie powyżej 21 tys. Poziom frekwencji turystów plasował więc rozważany region na trzecim miejscu w Beskidach Wschodnich, za doliną Prutu i Truskawcem. Tak dynamiczny rozwój należy przypisywać nie tylko wspomnianym już walorom naturalnym, dobrej dostępności komunikacyjnej, poprawiającej się infrastrukturze, ale i powstającemu wówczas u zbiegu Wisły i Sanu Centralnemu Okręgowi Przemysłowemu. Trzeba tu dodać, iż latem 1937 i zimą 1938 r., w związku z niestabilną międzynarodową sytuacją polityczną, wprowadzono ograniczenia w poruszaniu się po terenach nadgranicznych. Pod koniec lat 30. największą frekwencją wyróżniała się Tuchla i rosnące na znaczeniu Sławsko i Hrebenów (ryc. 2). Widoczny odsetek letniego ruchu stanowili uczestnicy kolonii i obozów. Wyróżniało to region doliny Oporu spośród innych w ówczesnych Karpatach Polskich. W latach 30. wyjazdy te miały przeważnie charakter przysposobienia wojskowego. Udział cudzoziemców w migracjach turystycznych na badanym obszarze był marginalny i nie przekraczał 1%. Część obiektów była przystosowana do całorocznej obsługi gości, jednakże ruch charakteryzował się wyraźną sezonowością. Przyjazdy obejmowały zasadniczo okres letni, od połowy czerwca do połowy września, i zimowy, od połowy grudnia do

[10] W 1934 r. z inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół Huculszczyzny powołano Biuro Regionalne Huculszczyzny i Pokucia, które po przekształceniu w Biuro Regionalne Planu Zabudowania Terenów Górskich Województwa Stanisławowskiego sporządziło wytyczne do regionalnego planu zabudowania górskich obszarów tego województwa.

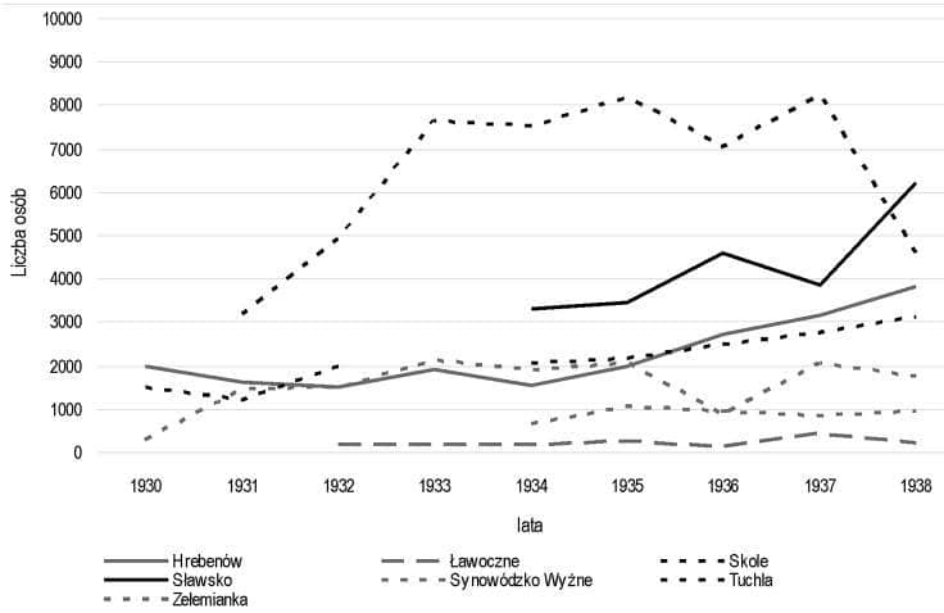

Ryc. 2. Frekwencja turystów w wybranych miejscowościach w dolinie Oporu w latach 1930–1938
Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zdrojowiska…* (1925, 1927), Rokicki (1925/1926, 1928), Nowotarski (1935), Ciężkowski (1939), Leszczycki (1939b).

końca marca (Orłowicz, Lenartowicz 1932; Ciężkowski 1939; Leszczycki 1939b; Orłowicz 1939; *Wygaśnięcie…* 1939; Tokarski 1939).

W oparciu o dostępne materiały (m.in. Ciężkowski[11] 1939; Leszczycki 1939b) można dokonać częściowej rekonstrukcji struktury ruchu turystycznego w drugiej połowie lat 30. Frekwencja żydów w stosunku do chrześcijan wynosiła przeciętnie 60%, co odznaczało ten region wśród innych w Beskidach Wschodnich. Największy odsetek turystów stanowili kupcy i przemysłowcy (30 %), a następnie urzędnicy (20%) i przedstawiciele wolnych zawodów (20%). Godne odnotowania jest również mniejsze niż w innych regionach Beskidów Wschodnich uczestnictwo mężczyzn ok. 20–25% w migracjach turystycznych, podczas gdy odsetek kobiet wyniósł w granicach (30–35%), a dzieci do lat 14 40%. Zasięg geograficzny miejscowości turystycznych w dolinie Oporu (dane tylko dla 1938 r.) charakteryzował się dominacją najbliższych województw – lwowskiego (56%) i stanisławowskiego (16%). Bardziej rozległą, ogólnopolską strefą wpływu dysponowało Sławsko, gdzie

[11] Należy dodać, iż Ciężkowski (1939) podaje ruch turystyczny obejmujący okres od 1 kwietnia do 31 listopada, czyli bez sezonu zimowego.

część przyjezdnych pochodziła z dużych ośrodków miejskich ówczesnej Polski. Jednocześnie z uwagi na niewielką odległość do Lwowa, dogodne połączenie kolejowe[12], a w latach 30. samochodowe, istotną rolę odgrywał jednodniowy i weekendowy (a więc najczęściej nierejestrowany) ruch turystyczny ze Lwowa, Stanisławowa i Tarnopola.

Po II wojnie światowej omawiany obszar znalazł się w granicach Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Zmianie uległy organizacyjne i formalno-prawne podstawy funkcjonowania turystyki. Zgodnie z ówczesnym systemem miejscowości turystyczne zostały upaństwowione. Rozwój bazy dla turystyki zorganizowanej przypada na lata 70. XX w., obejmuje on przede wszystkim Skole i Hrebenów. Pojedyncze obiekty powstały w Tuchli, Synowódzku Wyżnym i Różance. Sławsko utrzymało i rozwinęło funkcję stacji sportów zimowych. Dolina Oporu w latach 1945–1991 stanowiła nadal ważny teren dla organizacji młodzieżowych i dziecięcych obozów i kolonii. Możemy więc mówić o kontynuacji przedwojennej tradycji w tym zakresie. Z drugiej strony rozważany obszar stracił na znaczeniu, przykładowo w porównaniu z pobliskim Truskawcem i Morszynem, gdzie koncentrował się ruch i zagospodarowanie. W niepodległej Ukrainie po załamaniu gospodarki turystycznej w latach 90. XX w. od dekady obserwujemy żywiołowy ruch budowlany obiektów turystycznych oraz infrastruktury dla narciarstwa zjazdowego. Inwestycje te obejmują większość miejscowości w dolinie Oporu.

Zdaniem autorów poznanie uwarunkowań, struktury i podstaw rozwoju badanego regionu turystycznego winno mieć znaczenie dla opracowania koncepcji turystyki zrównoważonej, m.in. przy sporządzaniu dokumentów o charakterze strategicznym i planistycznym. Równocześnie, obserwując dynamiczny przyrost szeregu elementów zagospodarowania turystycznego w ostatnich dwóch dekadach, wydaje się, że ciekawym nurtem dalszych naukowych studiów mogłoby być poznanie odpowiedzi na pytanie, na ile kierunek tego rozwoju nawiązuje do przedwojennych tradycji w tym zakresie.

Niniejsza praca powstała w ramach konkursu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki pod nazwą FUGA 5 na krajowe staże po uzyskaniu stopnia naukowego doktora (wniosek nr 2016/20/S/HS4/00451).

Literatura

Bogatyński W., 1928, *Tucholszczyzna Karpacka*, Ziemia, 13, 17.

Ciężkowski M., 1939, *Ruch uzdrowiskowo-letniskowy w województwie stanisławowskim*, Komunikaty Studium Turyzmu, 19, 3–14.

Cormack B., 2001, *A history of holidays 1812–1990,* [in:] P. Smith (red.), *The history of tourism: Thomas Cook and the origins of leisure travel*, 4, Routledge, London.

[12] Czas podróży koleją ze Lwowa do Skolego wynosił 3 godzin, do Ławocznego 4 godziny.

Dziesięciolecie Polskich Kolei Państwowych 1918–1928, 1928, Ministerstwo Komunikacji, Warszawa.

Faracik R., Kurek W., Mika M., Pawlusiński R., 2009, *Turystyka w Karpatach Polskich w świetle współczesnych kierunków rozwoju,* [w:] B. Domański, W. Kurek (red.), *Gospodarka i Przestrzeń. Prace dedykowane Profesor Danucie Ptaszyckiej-Jackowskiej*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, 77–97.

Федорченко В.К., Дьорова Т.А., 2002, *Історія туризму в Україні*, Вища Школа,Київ.

Górka Z., 2006, *Badania Wincentego Pola w Karpatach Polskich w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej,* [w:] A. Jackowski, I. Sołjan (red.), *Wincenty Pol jako geograf i krajoznawca*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, 133–137.

Harasimiuk K., 2006, *Wincenty Pol jako krajoznawca,* [w:] A. Jackowski, I. Sołjan (red.), *Wincenty Pol jako geograf i krajoznawca*, Insytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, 161–180.

Jackowski A., 2009, *Instytut Geograficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego i początki planowania przestrzennego oraz regionalnego w Krakowie (do 1945 r.),* [w:] B. Domański, W. Kurek (red.), *Gospodarka i Przestrzeń. Prace dedykowane Profesor Danucie Ptaszyckiej-Jackowskiej*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, 123–157.

Kałczyński K., 1936(?), *Informator samochodowy i turystyczny*, nakładem własnym, Warszawa.

Kaszowski L., 2003, *Wincenty Pol jako geograf*, Peregrinus Cracoviensis, 14, 189–204.

Klemensiewicz Z., 1937, *30 lat pracy K.T.N*, Turysta w Polsce, 3, 3–4, 4–5.

Klemensiewicz Z., 1938(?), *Dolina Oporu*, Ministerstwo Komunikacji, Warszawa.

Konstankiewicz M., 1998, *Zarys rozwoju sieci kolei żelaznych w polskich Karpatach*, Płaj, 16, 135–148.

Kordys R., 1923, *Jak „odkrywaliśmy" Sławsko?,* [w:] J.G. Pawlikowski (red.), *Wierchy*, 1, Oddział Lwowski PTT, Lwów, 203–209.

Kowalczyk A., 2009, *„Stacje górskie" – ich geneza i ewolucja*, Turyzm, 19 1/2, 33–42.

Kowalczyk A., 2010, *Zagospodarowanie turystyczne ze względu na formy turystyki,* [w:] A. Kowalczyk, M. Derek (red.) *Zagospodarowanie turystyczne*, PWN, Warszawa, 273–341.

Козицький А., 1997, *Краєзнавчо-туристичне товариство „Плай" (1924–1939 рр.)* [w:] *З історії вітчизняного туризму*, 36, Інститутуризму ФПУ, Київ, 58–65.

Кушнир Е.А. (red.), 1940, *Курорты западных областей Украины*, Украинское курортное управление, Киев.

Kurek W., 2004, *Turystyka na obszarach górskich Europy. Wybrane zagadnienia*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.

Kurek W. (red.), 2011, *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Krajowe uzdrowiska klimatyczne, 1881, Przegląd lekarski, XX, nr 24 (11 czerwca), 338–340.

Leszczycki S., 1938, *Wytyczne gospodarki uzdrowiskowo – letniskowej w Karpatach*, Turyzm Polski, 1, 9, 121–131.

Leszczycki S., 1939a, *Podstawy gospodarki uzdrowiskowo-letniskowej w Karpatach,* [w:] K. Pewelski (red.), *Rocznik Ziem Górskich*, 1, Wydawnictwo Związku Ziem Górskich, Warszawa, 60–117.

Leszczycki S., 1939b, *Uzdrowiska Polski, ich rozmieszczenie oraz rozwój w latach 1921–1938*, Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 21, 3–15.

Leszczycki S., 1939c, *W sprawie ustawy letniskowej*, Turyzm Polski, 2, 2, 21–24.

Letniska w dolinie Oporu i Stryja (powiat stryjski), 1937, Wyd. Wojewódzkiego Międzykomunalnego Związku dla Popierania Spraw Letniskowych i Turystycznych „Karpaty Wschodnie", Drukarnia Narodowa w Krakowie, Stanisławów.

Lewicki A., Orłowicz M., Praschil T., 1912, *Przewodnik po zdrojowiskach i miejscowościach klimatycznych Galicyi*, Krajowy Związek Zdrojowisk i Uzdrowisk, Lwów.

Lorenzetti L., Delmenico D., 2017, *The tourism transition of a "village resort". Multipositionality and land management in Champéry (Valais), 1870–1970*, Journal of Alpine Research | Revue de géographie alpine, 105–4, 1–14.

MacFarlane R., 2005, *Come le montagne conquistarono gli uomini – Storia di una passione*, Mondadori, Milano.

Nasze narciarstwo, 1913, Nasza Turystyka, 1, 8, 31–2.

Nicieja S. S., 2013, *Kresowa Atlantyda. Historia i mitologia miast kresowych*, t. II, Wydawnictwa MC, Opole.

Niemierko S., 1939, *Przegląd sprawozdawczy z działalności Biura Regionalnego Planu Zabudowania Terenów Górskich Woj. Stanisławowskiego,* [w:] K. Pewelski (red.), *Rocznik Ziem Górskich*, 1, Wydawnictwo Związku Ziem Górskich, Warszawa, 208–212.

Novak Z., Odlanicki-Poczobutt M., 1939, *Sprawozdanie Biura Planowania Regionalnego Ziem Górskich,* [w:] K. Pewelski (red.), *Rocznik Ziem Górskich*, 1, Wydawnictwo Związku Ziem Górskich, Warszawa, 188–201.

Nowotarski L., 1935, *Gospodarcze znaczenie zdrojowisk polskich*, Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, 14, 177–200.

Orłowicz M., Lenartowicz S., 1932, *Ankieta w sprawie Karpat Wschodnich*, Ministerstwo Robót Publicznych, Warszawa.

Orłowicz M., 1939, *Ograniczenia w strefie granicznej*, Jedziemy na FIS, 1, 3, 6–7.

Пеленський Є.Ю., 1933, *Долиною Опору й Стрия. Туристичний провідник для літників і прогульківців*, Бібліотека „Плаю", 1, Накладом Туристично-краєзнавчого т-ва „Плай", Львів.

Piotrowski H. (red.), 1931, *Przewodnik zdrojowo-turystyczny*, Wyd. Zjednoczenia Pracowników Niewidomych Rzeczpospolitej Polskiej, Warszawa.

Piotrowski H., 1937, *Przewodnik zdrojowo-turystyczny*, nakładem własnym, Warszawa.

Polski Almanach Uzdrowisk, 1934, Polskie Towarzystwo Balneologiczne, Kraków.

Pręgowski Z., 1992, *Złota księga narciarstwa polskiego (Karpaty Wschodnie)*, PTTK „Kraj", Warszawa.

Pręgowski Z., 1994, *Dzieje narciarstwa polskiego do 1914 roku*, PTTK „Kraj", Warszawa.

Przegląd letnisk Ziemi Skolskiej, 1935, Gazeta Stryjska, III, 38 (82).

Przywieczerski W. (red.), 1936, *Uzdrowiska polskie*. Związek Uzdrowisk Polskich, Warszawa.

Quirini-Popławski Ł., 2006, *Zarys historii zagospodarowania turystycznego Czarnohory w Karpatach Ukraińskich (ze szczególnym uwzględnieniem roli Towarzystwa Tatrzańskiego/ Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego),* [w:] M. Troll (red.), *Czarnohora. Przyroda i Człowiek*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, 185–201.

Quirini-Popławski Ł., 2011, *Walory przyrodnicze i kulturowe jako podstawa atrakcyjności turystycznej Beskidów Wschodnich na obszarze obwodów lwowskiego i iwanofrankowskiego (Ukraina),* [w:] M. Mika (red.), Prace Geograficzne, 125, 129–145.

Reinfuss R., 1939, *Ze studiów nad kulturą materialną Bojków*, Związek Ziem Górskich, Warszawa.

Rokicki Cz. (red.), 1925/1926, *Informator leczniczy Rzeczypospolitej Polskiej oraz Przewodnik po uzdrowiskach i letniskach*, nakładem własnym, Warszawa.

Rokicki Cz. (red.), 1928, *Przewodnik po uzdrowiskach i letniskach polskich*, Wyd. Cz. Rokickiego, Warszawa.

Rokicki Cz. (red.), 1932, *Przewodnik po uzdrowiskach i letniskach polskich*, Związek Pracowników Administracji Gminnej, Warszawa.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczpospolitej z dnia 22 marca 1928 r. zmieniające ustawę o uzdrowiskach (Dziennik ustaw poz. 331).

Skole. Miejscowość letniskowa nad Oporem, 1934, Druk. „Słowa Polskiego", Lwów.

Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicyi, 1912, Liga Pomocy Przemysłowej, Lwów.

Społeczne sanatoria przeciwgruźlicze w Polsce, 1931, Bibljoteczka „Wiadomości Kas Chorych", 2, 16.

Stałe szlaki turystyczne, 1935, Turystyka, 3, 13, 1.

Statistik des Sanitätswesens der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder für das Jahr, 1883–1917, Österreichische Statistik, Wien.

Tokarski 1939, *Ważniejsze wydarzenia turystyczne w pierwszym kwartale 1939 r.,* Turyzm Polski, 2, 4, 68–72.

Ustawa z dnia 23 marca 1922 r. o uzdrowiskach (Dziennik ustaw poz. 254).

W góry. Ilustrowany przewodnik po Hrebenowie i okolicy, 1933, nakładem Związku Urzędników gminy m.Lwowa, Lwów-Hrebenów.

Warszyńska J., 1985, *Funkcja turystyczna Karpat polskich*, Folia Geographica, Series Geograhica-Oeconomica, 18, 79–104.

Wierzbicki L., 1907, *Rozwój sieci kolei żelaznych w Galicyi od roku 1847 włącznie do roku 1890*, Związkowa Drukarnia, Lwów.

Wygaśnięcie konwencji turystycznej w Karpatach, 1939, Turystyczny Biuletyn Prasowy, 2, nr 5 (12), 1.

Zaborniak S., 2006, *An outline of development of tourism in the activity of Ukrainian organizations of physical culture in Galicia and in the south-east borderland of Poland (1894–1939)*, Studies in Physical Culture and Tourism,13 (2), 61–74.

Zawadzka A., 1999, *Harcerstwo żeńskie na wschodnich ziemiach Rzeczpospolitej 1911–1945*, Wspólnota Polska, Warszawa.

Zdrojowiska i uzdrowiska Polskie, 1925, R I, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa.

Zdrojowiska i uzdrowiska Polskie, 1927, R III, Polskie Towarzystwo Księgarni Kolejowych „Ruch", Warszawa.

Зінченко В.А., 2004, *Молодіжний туризм в Українській РСР у 70–80-х рр. XX ст. (на основе деятельности „Спутника")*, Інститут історії України НАН України, Київ.

The tourist resorts in the Opir river valley until 1939

Abstract: In the article, the authors try to reconstruct the process of the shaping of the tourist function of a concrete tourist region which forms a complex along the Opir river valley in the Eastern Beskidy mountain range. The main tourist value of this area was landscape, a slightly transformed natural environment and unpolluted air, rather than mineral waters, as is the case in other Carpathian regions. The authors try to provide an answer to the question concerning the foundations, the character and the spatial arrangement of the developments as well as the tourist movement

in the period up until the outbreak of World War II. The tradition of tourist migrations dates back to the middle of the 19th c., yet what was of fundamental importance for its intensity was the construction of the railway in the 80s of this century. A network of tourist resorts had arisen in the area already before the outbreak of World War I (among others, Hrebenów, Skole, Tuchla), including winter sports stations (among others, Sławsko). The twenty-year inter-war period was a time of a considerable increase of tourist numbers in the above resorts; in the second half of the 30s, the number of visitors to the area amounted to over 20 thousand. Attention was drawn by the authors to a considerable percentage of Jewish visitors to the above resorts as well as participants of holiday camps for children and young people. The accommodation, estimated to have consisted of 7.5–8 thousand beds, consisted chiefly of rooms in private homes belonging to the local population. The conducted analysis allowed the authors to formulate a number of conclusions concerning both the scale and the structure of the tourist traffic and the infrastructure in the area.

Keywords: Eastern Beskidy Mts., Opir river valley, forms of tourism, tourism infrastructure, tourist movement.

View publication stats